

ARGUMENT

Eseurile cuprinse în acest volum sunt o încercare de a îmbina cele două aspecte existențiale care se regăsesc în permanență în realitatea persoanei umane: a fii în lumea materială și totodată a fi în realitatea spirituală, valorică. De aceea, fiecare studiu pe care îl propunem atenției cititorilor are acest modest element de originalitate, a transpunerii în plan spiritual valoric creștin a unor realități concrete ale lumii, analizate după categoriile și conceptele rațiunii, sau, analizate în plan normativ și juridic.

Problematica existenței sau a libertății sunt temele de bază care se regăsesc în toate studiile cuprinse în acest volum. Eseurile juridice, dedicate în mod deosebit valorilor constituționale, urmăresc însă și un aspect de profunzime spiritual, și anume acela de a releva faptul că justiția nu se rezumă la lege și înseamnă totodată și dreptate. Desigur, justiția adună toate precaritățile existențiale omenești, conflictele, contradicțiile, formele de existență împotriva existenței, însă scopul acesteia nu constă într-o simplă aplanare a unor conflicte sociale, ci în realizarea dreptății a binelui, a adevărului și a echității, altfel spus restabilirea unei armonii pierdute. Prin actul de justiție se transpune în practică nu numai norma juridică, dar și dreptatea. În acest fel, judecătorul nu este un împărțitor al dreptății, ci, prin menirea sa, vocația sa, este un distribuitor al acesteia, deoarece dreptatea, ca valoare absolută, este în această lume, dar o și transcende, și nu se poate împărții, ci numai distribui.

Acest volum reprezintă și o mărturisire de credință pentru ceea ce am încercat a fi în fenomenalitate existenței mele profesionale, în primul rând aceea de judecător și de profesor. Nu știu dacă am reușit să realizez statutul existențial dorit de a fi în această lume și totodată în universul valoric care transcende lumea determinismului material și repetitiv.

Idealul meu existențial pe care am dorit să-l realizeze ar putea fi cuprins în cuvintele filosofului Constantin Noica: „Există prin urmare două singurătăți: Una prin sărăcie, prin îngrijorare, prin spaimă; alta prin putere, prin voință metodică, prin activitate. Omul care poartă cu sine toată lumea este și el singur; dar, în singurătatea sa, el poartă cu sine toată lumea (...) Nu uita că Dumnezeu te-a trimis pe lume să-l înlocuiești: să dai sensuri, să crezi, să duci începutul său înainte. Vezi să nu-ți pierzi timpul”. (Constantin Noica - De Caelo).

Studiile și eseurile din volumul de față se adresează nu numai specialiștilor, dar în mod deosebit oricărui cititor dornic să afle, în afară de o informație sau o analiză conceptuală asupra unor teme filosofice, ortodoxe sau juridice, și o legătură uneori deosebit de fină între raționalitatea conceptuală a temei, iar pe de altă parte dimensiunea ei spirituală existențială.

Volumul este și o continuare dar și o aprofundare a unor teme cu prinse în monografiile: „Probleme și valori ale dreptului și culturii” și „Principii și valori constituționale”.

Autorul

I. EXISTENȚĂ ȘI LIBERTATE

1. Scurte considerații privind conceptul de existență în filozofie

Drama, dar și măreția rațiunii umane, constă în încercarea de a rezolva celebra dilemă hamletiană „a fi sau a nu fi”. Este un răspuns esențial pentru ca omul să înțeleagă sensul existenței sale în această lume, pentru înțelegerea sensului și rațiunii vieții și, eventual, sensul vieții de după viață. Dilema persistă și în prezent, cel puțin la nivelul cunoașterii metafizice, deoarece nici unul din răspunsurile pe care filosofii le-au formulat în decursul istoriei tumultuoase a metafizicii nu par să fie întrutotul satisfăcătoare pentru a ajunge la o rezolvare deplină, rațională, a sensului existenței și, în special, a existenței umane. Cu toate acestea, contribuția filosofiei este remarcabilă în încercarea de a conceptualiza existența, de a identifica formele acesteia, raportul dintre existență și nonexistență. Dacă aceasta ar fi singura preocupare a metafizicii ar merita pe deplin statutul de știință fundamentală a spiritului, atât de contestat.

Problema ontologică în filozofie face parte din însăși esența meditației metafizice, prezentă în mod constant în întreaga istorie a gândirii umane. Întrebări fundamentale, precum: ce este existența; de ce există această lume și în această formă; ce este realitatea; ce este nonexistența; care sunt sensurile existenței umane, de unde venim și unde ne îndreptăm; ce este lumea și ce este omul în această lume, sunt numai câteva din problemele metafizice, dar în același timp și teologice, ce formează conținutul ontologiei în accepțiune filosofică și spunem noi și în accepțiune teologică.

Evident, în modesta noastră încercare nu vom putea analiza în întregime concepțiile despre existență și nici nu vom fi în măsură să furnizăm un răspuns în plan filosofic, ci numai să arătăm o posibilă rezolvare a problemei ontologice, însă nu la nivelul puterii rațiunii metafizice a omului, ci în planul dogmaticii teologice.

Meditația și cunoașterea metafizică asupra acestei teme nu poate fi ignorată și nici înlăturată pentru că poartă în sine puterea de înțelegere a rațiunii umane care, în esență este fundamentată pe revelația naturală, după caz în mod voit, sau numai implicit așa cum este cazul gândirii filosofice din antichitate

Rămânând în sfera gândirii metafizice, remarcăm dualitățile conceptuale întâlnite în diferitele orientări filosofice și conceptele care sunt elaborate și folosite în legătură cu înțelesurile verbului de „a fi”, privit din punct de vedere ontologic. Categoriile precum: existența, realitatea, ființa, conceptul de lume, devenirea, cunoașterea sunt numai câteva din temele întâlnite în teoriile metafizice ontologice. Este interesat de constatat și explicarea în plan recesiv sau prin dualități a existenței. În acest sens, remarcăm în gândirea filosofică raporturi conceptuale duale, uneori recesive, cum ar fi: existență - nonexistență; existență - realitate; realitate - ideal; ființă - devenire. Problematika este și mai amplă pentru că tot ceea ce înseamnă existență se raportează într-un fel sau altul la om, la specificul existenței umane. Într-o astfel de considerare, care implică indiscutabil și problematica gnoseologică, intervin aspecte precum relația dintre subiect și obiect sau relația dintre om și lume.

Desigur, problema esențială a gândirii asupra existenței rămân dualismele fundamentale: existență - nonexistență și ființă - devenire. Reflecții asupra acestei problematice întâlnim începând cu zorii gândirii metafizice cu deosebire la filosofii greci.

Astfel, problema naturii ființei și implicit a existenței devin teme explicite în filozofia lui **Parmenide** în celebrele sale dihotomii logice între ființă și neființă. Parmenide, care este și unul dintre întemeietorii școlii eleate, postula în acest sens **„ceea ce este nu poate să nu fie și ceea ce nu este nu poate să fie”**. Acest enunț echivalează cu negarea trecerii de la ființă la neființă, un aspect foarte important care, mai târziu, este exprimat și în gândirea teologică ortodoxă. Parmenide și, în general, reprezentanții școlii eleate au negat posibilitatea oricărui tip de schimbare, de *în-ființare*, pentru că, dacă admiteau o asemenea idee, respectiv devenirea, ar fi trebuit să fie acceptată și ideea trecerii de la neființă la ființă și de la ființă la neființă, ceea ce pentru gândirea promovată de Parmenide și reprezentanții școlii sale era imposibil.

Platon, în celebrul său dialog Timaios, afirma că „ființa” este singurul obiect al adevăratei cunoașteri, în timp ce devenirea aparține numai opiniei (doxa). Platon este unul dintre cei mai importanți gânditori care încearcă să dea o

rezolvare dualismelor existențiale mai sus amintite, în primul rând acela dintre ființă și devenire. Pentru gânditorul atenian ființa reprezenta lumea ideilor, singura care putea fi considerată ca existentă, în timp ce realitatea era lumea fenomenală, supusă schimbării, pentru care existența nu era un concept potrivit.

La Platon, trecerea de la individual la general, de la fenomenal la esențial, vor fi analizate într-o veritabilă *teorie a ființei*, care în esență este o teorie a trecerii de la realitatea fenomenală în devenire la ființă. În concepția filosofică a lui Platon, ființa este distinctă și separată de realitate, iar cercetarea ideilor are loc în sine și pentru sine. Ideea că există ipostaze ale realității, separate de realitatea însăși, care marchează „teoria ideilor” este formulată pentru prima dată de Platon în dialogul Phaidon.

La nivelul cunoașterii, dubla configurare a lumii, realitatea fenomenală, iar pe de altă parte lumea ideilor, așa cum este ea vehiculată în ontologia platonice, se regăsește și în concepția epistemologică a unei duble cunoașteri: prin *opinie* - la nivelul lumii sensibile fenomenale și, respectiv, *știință* - la nivelul lumii inteligibile. În cazul opiniei, este vorba de credință, când se referă la obiecte, și conjunctură, când se referă la imaginile lucrurilor sensibile. În cazul științei, avem facultatea de a raționa, iar pe de altă parte intuiția intelectuală. Față de rațiune, care este o descindere de la idee, de la ființă către toate consecințele ei, și care este ipotetică și demonstrativă, intuiția intelectuală (noesis) are un caracter neipotetic, fiind act pur și simplu prin care se contemplă, rațional, inteligibilul, adică ființa, lumea ideilor. Modul în care subiectul cunoscător poate depăși lumea sensibilă pentru a avea acces la cea inteligibilă este o problemă de natură pur rațională. Minteă umană caută o rațiune pentru ordinea pe care o descoperă în tot ce formează lumea sensibilă. Diversitatea manifestată în datele sensibilității presupune un principiu comun care este „ideea”, concept similar ființei, singura care există.

„Idea” are o existență autonomă, fiecărei multitudini fenomenale îi corespunde o idee distinctă care în mod esențial este una dintr-o multitudine și care constituie o lume de unități diverse, existând tot atâtea unități diverse câte multitudini de idei există.

Pentru Platon, ideea are caracteristica ființei, fiind universalul prin care diversitatea sensibilă este surprinsă într-o unitate rațională. Explicarea ideii prin definiție presupune parcurgerea mai multor etape de unificare a diversității în unități raționale din ce în ce mai vaste până la surprinderea esenței, care echivalează cu definirea ideii. La Platon, ierarhia ideilor ajunge la o ultimă identitate rațională,

presupusă de toate celelalte idei, dar care nu mai presupune altceva decât Binele - idee unificatoare, temeiul existenței și al ființei alături de Adevăr și Frumos.

Ideile și, implicit, ființa sunt eterne și imuabile, principii ale lucrurilor, dar și principii ale întregii cunoașteri. În consecință, știința presupune depășirea lumii sensibile și cunoașterea lumii ideilor, printr-un act de natură intuitivă a cărei posibilitate este indusă prin „teoria anamnezei”.

Am insistat asupra concepției platoniciene asupra existenței din mai multe considerente: temele filosofiei lui Platon sunt reluate, regăsite, discutate și, după caz, combătute de toată gândirea filosofică ulterioară privind ontologia și cunoașterea. Un alt aspect se referă la legătura pe care Platon o stabilește dintre ontologie și cunoaștere, de asemenea o temă comună în gândirea filosofică și care se dezvoltă în două direcții, una ar fi dependența realității de cunoaștere și cealaltă independența celor două fenomene existențiale. Ar mai fi de adăugat și teoria ființei, care implică dihotomia dintre inteligibil și sensibil, dar și între ființă, unicul existent, lumea ideilor, imuabilă, iar pe de altă parte realitatea fenomenală, supusă transformării și devenirii.

Modelul ontologic al lui **Aristotel** și concepția sa despre existență sunt impresionante. Prin urmare, chiar și o simplă prezentare a ideilor stagiritului ar necesita o analiză aprofundată și un spațiu mult mai larg. La Aristotel, onticul este, indiscutabil, o consecință a logosului, chiar dacă sub aspectul unui raport de determinare substanța este primordială. Problematika ființei la Aristotel este axată pe ideea de raționalitate a existenței și tratată ca atare prin cele zece categorii propuse. Cu toate acestea, spre deosebire de Platon, în concepția aristotelică, existența nu poate fi redusă la o sferă transcendentă ideatică, ci este însăși realitatea.

Încercăm să subliniem câteva din conceptele fundamentale care definesc în opera marelui filosof problematica ființei și, în general, a existenței. Incontestabil, categoria centrală a logicii existențiale a lui Aristotel o constituie „*substanța*”, înțeleasă ca ființă în sine, imuabilă, întotdeauna identică cu sine. Este acea dimensiune a realității ce nu depinde de o altă formă. În acest sens, „*substanța*” poate fi particulară sau „*substanță primă*” (înțeleasă ca individual) sau ca „*substanță secundă*”, respectiv universalul. Aristotel afirmă că ceea ce poate fi cunoscut este numai universalul, dar ceea ce există este individualul.

Materia și forma sunt de asemenea categorii esențiale pentru ontologia aristotelică.